

Bildiğimiz Refah Devletini Yeniden Düşünmek: COVID-19 Pandemisi ve Sonrasında Sosyal Politikalar

---

Doç. Dr. Mehmet Fatih Aysan

Doç. Dr. Mehmet Fatih Aysan

Doç. Dr. Mehmet Fatih Aysan İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir. 2011 yılında University of Western Ontario’da Sosyoloji doktorasını tamamlamış, yine aynı üniversitede 2010-2012 yılları arasında öğretim görevlisi olarak dersler vermiştir. Temel ilgi alanları demografi, aile, iktisadi sosyolojisi ve sosyal politikalarıdır. Çalışmalarının merkezini iş piyasası, nüfus yapısı, sosyal politikaların toplum refahı üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Dr. Aysan’ın araştırmaları TÜBA, Avrupa Birliği, IDRC, ve TÜBİTAK tarafından desteklenmiş olup çalışmalarından bazıları Routledge, Palgrave, Springer, Population & Development Review, Canadian Journal of Sociology ve Emerging Markets & Finance gibi dergi ve yayınevlerinde yayımlanmıştır.

Assoc. Prof. Mehmet Fatih Aysan

Mehmet Fatih Aysan is Associate Professor of Sociology at Istanbul Sehir University. He earned his Ph.D. from the University of Western Ontario (2011) and thought Sociology in the same university (2010-2012). His sociological interests are rooted at the intersection of demography, family, sociology of work, and social policy. His study centers on how labour markets and social policies combine to influence the welfare of societies. His research projects have been supported by the TUBA, EU, IDRC, and TUBITAK. Dr. Aysan’s work has appeared in edited books and peer-reviewed journals such as Routledge, Palgrave, Springer, Population & Development Review, Canadian Journal of Sociology, Emerging Markets & Finance.

Bildiğimiz Refah Devletini Yeniden Düşünmek: COVID-19 Pandemisi ve Sonrasında Sosyal Politikalar

Doç. Dr. Mehmet Fatih Aysan
İstanbul Şehir Üniversitesi
mfaysan[at]sehir.edu.tr

Özet

Bu çalışmada COVID-19'un sosyal politikalar üzerindeki muhtemel etkileri incelenmiştir. Refah devletleri uzun süredir başta ekonomik, sosyal, demografik ve çevresel sorunlar olmak üzere sarsıcı meydan okumalarla karşı karşıyadır. COVID-19 pandemisinin öncelikle sağlık ve istidam olmak üzere sosyal politikalarda oluşturduğu yoğun baskı, ulus devlet odaklı kurulan sosyal güvenlik primlerine ve ekonomik büyümeye dayanan bildiğimiz refah devletleri için büyük bir meydan okuma oluşturuyor. Bu çerçevede refah rejimlerinin yeniden şekillenmesi ve sosyal refahın dağıtımında devletin diğer refah aktörleri (aile, sivil toplum ve piyasa) ile daha sıkı bir iş birliğine girmesi kaçınılmazdır. Refah rejimlerinin ulusal ölçekte yeniden yapılandırılmalarına ek olarak küresel ölçekte de sosyal refahın dağıtımına dair yapılması gereken düzenlemeler vardır. COVID-19, ülke içinde ve ülkeler arasında, gelir adaletsizliklerini azaltmayı hedefleyen, daha eşitlikçi, farklı paydaşların sesini duyurabildiği, kapsamlı düzenlemeler ile şekillenen, küresel refahın yine küresel ölçekte dağıtıldığı bir refah rejiminin imkânları üzerine düşünülmesini gerekli kılıyor.

Anahtar kelimeler

Refah devleti, sosyal politikalar, pandemi, COVID-19, riskler

Rethinking the Welfare State as We Know: Social Policies in COVID-19 Pandemic and the Post Period

Abstract

In this study, the possible effects of COVID-19 on social policies were examined. Welfare states have long been faced with economic, social, demographic, and environmental problems. The intense pressure of COVID-19 pandemic on social policies, particularly healthcare and employment, is a major challenge for the welfare that are states based on nation state formation and financed through social security premiums and economic growth. In this context, it is inevitable for the welfare regimes to be re-structured and for the state to collaborate more closely with other actors (the family, civil society, and the market) in the distribution of social welfare. In addition to the transformation on a national scale, there are regulations to be made regarding the distribution of social welfare on a global scale. The current COVID-19 pandemic requires considering the possibilities of a global welfare regime, which aims to reduce income inequalities and to achieve an equitable and democratic regime shaped by comprehensive regulations, and where global welfare is again distributed on a global scale.

Keywords

Welfare state, social policies, pandemic, COVID-19, risks

Giriş

Çin’de ortaya çıkan ve bir süre yerel bir sorun olarak görülen COVID-19 virüsü, komşu ülkelere ve Avrupa’ya yayılmasıyla birlikte küresel bir boyut kazandı. Virüsün ilerleyen günlerde diğer kıtalara yayılıp ölüm sayılarının hızla artmasıyla birlikte devletler daha ciddi önlemler almaya başladı. Pandeminin sağlık sistemleri üzerine getirdiği yük kadar devletlerin aldığı önlemlerin ekonomik sonuçları da bu süreçte refah devleti ve sosyal politikaları gündeme taşıdı. Sağlık sistemi, istihdam düzenlemeleri ve en savunmasız gruplar için alınan önlemler öne çıkan sosyal politika uygulamaları oldu. COVID-19’a karşı alınan önlemler yaşadığımız süreç içinde gelişip farklılaşsa da pandeminin ilk aşamasında refah devletlerinin verdiği tepkileri anlamak için elimizde yeterli miktarda veri mevcut.

Bu çalışma, pandemi sonrasında ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve siyasi durum çerçevesinde sosyal politikaların geleceğini tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel iddiası ulusal ölçekte her bir refah rejiminin yol bağımlı olarak farklılaşan sosyal politikalar geliştireceğidir. Bununla birlikte uzun süredir devam eden refah rejimin yeniden yapılandırılması sürecinin hızlanacağı da iddia edilebilir. Küresel ölçekte ise daha kapsayıcı, adil ve sürdürülebilir küresel sosyal politika düzenlemelerine ihtiyaç vardır. Ayrıca çalışmada pandeminin sosyal politikalar ve refah devletleri üzerindeki etkileri incelenecek olup pandemi sonrasında sosyal politikaların hangi yöne evrileceğine dair fikir yürütülecektir. Çalışma, dört temel başlıkta özetlenebilir. İlk bölümde sosyal politikaların farklı refah devletlerinde nasıl kurumsallaştıkları kısaca belirtilecektir. İkinci bölümde farklı ülkelerin COVID-19 pandemisine verdikleri ilk tepkiler ve sosyal politika uygulamaları tartışılacaktır. Üçüncü bölümde refah devletlerinin uzun zamandır karşı karşıya kaldığı riskler sunulacaktır. Dördüncü bölümde pandemi sonrasında sosyal politikaların hangi yöne evrilebileceği geçmiş tecrübeler ışığında ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise pandemi sonrasında Türkiye’de sosyal politikaların nasıl şekillenebileceği kısaca tartışılacaktır.

Sosyal Politikaların Gelişimi

Refah devletinin kökenleri ve modern anlamda sosyal politikaların temelleri 19. yüzyıl sonunda Bismark Almanya'sında atılsa da refah devletleri, 1929 Büyük Buhranı ve hemen ardından patlak veren İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ağır yıkım ile Avrupa'da 20. yüzyılın ikinci yarısında kurumsallaştı ve genişledi. Mullard ve Spicker'e (1998) göre modern refah devletinin ortaya çıkış mantığı çeşitli ideolojilere göre değişse de devlet, 20. yüzyılın ortalarında refah dağıtımında aktif bir oyuncu olarak ortaya çıktı.

Refah devleti modern koruyucu devletin derinleşmiş formu olarak adlandırılabilir (Rosanvallon, 2004). Refah devleti, bir taraftan yaşam ve mülkiyet hakkı gibi vatandaşların bireysel kazanımlarını korurken diğer taraftan toplumsal hizmetlerin geliştirilmesi ve gelirin yeniden dağıtımı gibi topluma dair olumlu icraatları sorumluluğu altına aldı (Rosanvallon, 2004, s. 22). Daha önceki yüzyıllarda bireyin veya ailenin meselesi gibi görülen işsizlik, engellilik, yaşlanma gibi riskler toplumsal sorunlar olarak kabul edilip sosyal politikalar yoluyla yönetilmeye çalışıldı (Esping-Andersen, 1999, s. 33). Bu toplumsal riskler farklı dönemlerde farklı toplumlar için değişebilse de ulus devlet ve kapitalizm refah devletinin iki temel önkoşuludur (Pierson, 2007, s. 106). Biraz da bu ikisinin sürdürülebilmesi adına devlet, daha önce insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar sosyal refahın dağıtımında aktif rol aldı, sosyal hakları önceledi ve toplumsal eşitsizlikleri azaltmaya çalıştı. Marshall (1964) sosyal vatandaşlığı incelerken medeni, siyasi ve sosyal haklar ayırımına giderek ulus devletin inşasında ve ekonomik sistemin meşruiyet kazanmasında sosyal hakların önemine vurgu yapar. Sosyal vatandaşlık, kapitalist sınıf sisteminin revize edilmesine neden olurken ekonomik eşitsizliklerin sürekli hale gelmesini de engeller (Marshall, 1964, s. 122). Devletin korumacı rolüne atıfla, refah devletinin üç temel işlevi olduğu söylenebilir: İş ve mülkten bağımsız, birey ve aileler için asgari bir gelirin temini; birey ve ailelerin ani gelir kayıplarına karşı korunup, güvensizliklerin azaltılması; sınıf ve statü gözetmeksizin tüm vatandaşların en kaliteli sosyal hizmetlerden faydalanabilmesi (Briggs, 1961, s. 228). Bu çerçevede iş ve işsizlik, emeklilik sistemi, sağlık hizmetleri, barınma ve aile yardımları olmak üzere beş politika alanı öne çıkmaktadır (Beland, 2010, s. 28).

Sosyal risklerin yönetilip sosyal refahın dağıtılmasında devlet, piyasa, aile ve sivil toplum olmak üzere dört temel refah aktörüne değişen oranlarda görev düşer (Aysan, 2018). Refah karması veya refah çoğulculuğu gibi kavramsallaştırmalarla da işyeri ve dini kurumlar gibi pek çok farklı kurumun refah dağıtımındaki işlevi dikkate alınmaktadır (Gilbert & Terrel, 2013; Özdemir, 2004).

Tüm sanayileşmiş ülkelerde benzer özelliklere sahip yekpare bir refah devletinden veya benzer sosyal politikalarından söz etmek mümkün değildir. Titmuss'un (1974) çalışmalarından yola çıkan Esping-Andersen (1990), sosyal politikaları Liberal, Sosyal Demokrat ve Korporatist olmak üzere üçlü bir "refah devleti rejimi" sınıflandırması içinde analiz etti. Bu tasnif ilerleyen yıllarda farklı refah rejimi gruplarıyla geliştirildi (Castles & Mitchell, 1993; Fenger, 2007; Gough, 2001; Korpi & Palme, 1998). Güney Avrupa (Akdeniz) refah

devletleri, Doğu Asya veya Konfüçyüsçü, Latin Amerika ve eski Doğu Avrupa geçiş refah devletleri olmak üzere çok farklı tasnifler yapıldı.

Bu refah rejimleri ve sosyal politikalar incelendiğinde özellikle dört farklı refah rejimi öne çıkmaktadır. Sosyal Demokrat Refah Rejiminde İsveç ve Norveç gibi İskandinav ülkeleri, evrensel sosyal hakları önceleyen devlet merkezli refah dağıtımı ve işleyişiyle diğer ülkelerden ayrılır. Almanya ve Fransa gibi Kıta Avrupası ülkelerinin oluşturduğu Korporatist Refah Rejiminde ise sosyal refah, mesleğe dayalı sosyal statülere göre dağıtılır. Sınıf farklılıklarını ve hiyerarşiyi öncelemesinden ötürü bu gruba Muhafazakâr Refah Rejimi de denir. ABD ve İngiltere gibi Anglo-Sakson ülkelerin dâhil olduğu, sosyal eşitsizliklerin yoğun olarak gözlemlendiği Liberal Refah Rejiminde sosyal risklerin yönetiminde piyasa ve sivil toplum, devlet ve aileye göre daha aktif rol oynar. İlk iki refah rejiminden daha sonra kurumsallaşan İtalya ve İspanya'nın dâhil olduğu Güney Avrupa refah rejimi ise aileyi sosyal refahın dağıtımında öncelemesi ve popülizm ile patronajın bir refah dağıtım aracı olmasıyla diğer rejimlerden farklılaşır.

Birçok ülkede sosyal politikalar, genel olarak çalışanların yatırdığı sosyal güvenlik primleri ve vergiler ile finanse edilir. Keynes'in makroekonomi politikalarının öne çıktığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde devlet, iktisadi hayatın merkezinde başat rol oynadı. Özellikle devlet destekli ekonomik büyümenin sağlandığı, yüksek gümrük vergileriyle ulusal üretimin desteklendiği, dış rekabete kapalı, Fordist üretim yapısına dayanan, genç nüfusun katma değer ürettiği refah devleti, uzun süre varlığını başarıyla devam ettirdi. Bu başarımın sırrı işçi, işveren ve devlet arasında üstü kapalı bir sosyal sözleşmenin varlığıdır.

Ancak 1970'lerdeki petrol krizinden sonra refah devletine olan eleştiriler de arttı. Bu eleştirilerin iki siyasi görüşten kaynaklandığı söylenebilir. Bunlardan ilki, toplumsal eşitliği sağlayamadığı, kapitalist sistemi meşrulaştırarak devrimi geciktirdiği gerekçesiyle sol cenhaktan gelen eleştirilerdir (Offe, 1984). Başta Hayek (1960) ve Friedman (1962) olmak üzere liberal iktisatçılar ise refah devletini çok büyük ve hantal olduğu, teşebbüs hürriyetini kısıtladığı, bireysel ve toplumsal refahı olumsuz etkilediği gerekçesiyle eleştirdiler. 1980'lere gelindiğinde OECD (1981) tarafından yayımlanan raporda ise hızla artan kamu harcamaları ve bütçe sıkıntıları sebebiyle refah devletinin krizde olduğu iddia edildi. Son 40 yılda farklı alanlarda kamu masraflarını azaltmaya yönelik, değişen toplumun ihtiyaçlarına cevap vermeyi hedefleyen, bazen de piyasalaşmaya neden olan farklı reformlara gidildi. Ancak OECD'nin refah devletinin krizini ilan ettiği günden günümüze kadar, OECD ülkelerinin sosyal harcamalarında ciddi bir düşüş olmadı. Tablo 1'de de görülebileceği gibi her ne kadar son on yılda bir durağanlaşma olsa da birçok ülkede, nüfusun da yaşlanmasının etkisiyle, sosyal harcamalar yüksek kalmaya devam etti. OECD ortalamasına bakıldığında kamu sosyal harcamalarının gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYİH) oranı 1980'lerde yüzde 14 iken 2018'e gelindiğinde yüzde 20'ye çıktı. Bu ülkeler içinde oransal olarak kamu sosyal harcamalarını en fazla artıran ülkelerden biri de sosyal harcamalarını yüzde 2'den yüzde 13'e çıkaran Türkiye'dir.

Tablo 1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Kamu Sosyal Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (1980-2018)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018
ABD	12,8	12,6	13,2	15,1	14,3	15,6	19,4	18,8	18,7
Almanya	21,8	22,2	21,4	25,2	25,4	26,2	25,9	24,9	25,1
Avustralya	10,3	12,1	13,1	16,9	18,3	16,7	16,6	18,5	17,8
Belçika	23,1	25,6	24,4	25,2	23,5	25,2	28,3	29,2	28,9
Fransa	20,1	25,2	24,3	28,3	27,6	28,7	31,0	32,0	31,2
Güney Kore	-	-	2,7	3,1	4,5	6,1	8,2	10,2	11,1
Hollanda	23,3	23,8	24,0	22,4	18,8	20,2	17,8	17,7	16,7
İngiltere	15,6	18,2	14,9	16,7	16,2	18,3	22,4	21,6	20,6
İspanya	15,0	17,1	19,2	20,7	19,5	20,4	24,7	24,7	23,7
İsveç	24,8	27,0	27,2	30,6	26,8	27,3	26,3	26,3	26,1
İtalya	17,4	20,1	20,7	21,1	22,7	24,2	27,1	28,5	27,9
Japonya	10,0	10,8	10,9	13,3	15,4	17,2	21,3	21,9	21,9
Kanada	13,3	16,4	17,5	18,4	15,8	16,1	17,5	17,6	17,3
Meksika	-	1,9	3,1	3,7	4,4	6,1	7,4	7,7	7,5
Norveç	16,1	17,2	21,6	22,5	20,4	20,7	22,0	24,7	25,0
Portekiz	9,5	9,8	12,2	16,0	18,5	22,3	24,5	24,0	22,6
Türkiye	2,2	2,0	3,8	3,4	7,5	10,1	12,3	11,6	12,5
OECD Ortalama	14,4	16,1	16,4	18,0	17,4	18,2	20,6	19,0	20,1

Kaynak: OECD, 2020a.

Not: Avustralya, Japonya, Kanada, Meksika ve Türkiye için 2018 tarihli bilgi yoktur. 2018 için bu ülkelerin en yakın tarihli verisi alınmıştır.

Pandemiye Verilen Tepkiler

Pandemiye verilerin tepkiler incelendiğinde politikaların ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği söylenebilir. 2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan COVID-19, birkaç hafta içinde Tayland ve Güney Kore'de de tespit edildi. Ocak ayının sonunda ise Fransa, İtalya ve İspanya'dan vaka ve ölüm haberleri gelmeye başladı. 11 Mart 2020 tarihine COVID-19 Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından dünya genelinde salgın, yani pandemi olarak adlandırıldı. Yine aynı gün Türkiye'de ilk COVID-19 vakası görüldü. Virüs Kuzey Amerika'da görece daha geç yayılsa da Mayıs ayında pandeminin yeni merkezi olarak Amerika kıtası öne çıktı.

DSÖ'nün COVID-19'un başlangıcında etkili ve kapsamlı uyarılarda bulunmaması, COVID-19'un SARS ve MERS salgınlarında olduğu gibi bölgesel ölçekte kalacağının düşünülmesi, bazı ülkelerde sürecin başlangıcında gerekli tedbir-

lerin alınmamasına neden oldu. Bunlara ek olarak İngiltere, İsveç ve Hollanda gibi ülkelerde sürü bağışıklığı stratejisinin uygulanması da virüsün hızla yayılmasına sebep oldu. Her ne kadar pandemiye karşı ilk tepkiler değişse de ilerleyen dönemde birçok ülke birbirine benzer tepkiler verdi. Tablo 2 seçilmiş ülkelerde pandemiye dair uygulanan bazı sosyal politikaları gösterir. Virüsün yayılmasını önlemek amacıyla tüm ülkelerde insanların büyük kitleler halinde toplandıkları okul, alışveriş merkezi, lokanta, kafe, spor salonu ve ibadethane gibi önemli mekânlarda belirli sınırlamalara gidildi veya zaman içinde kapatıldı. Birçok işyerinin zorunlu olarak kapatılması veya esnek mesai sistemine geçmesi çalışanlarının çalışma sürelerinin gözden geçirilmesine neden oldu. Meksika hariç incelenen tüm ülkelerde çalışanların işlerini muhafaza edebilmeleri için yeni düzenlemeler yapıldı. Bu süreçte işini kaybedenler ve serbest meslek sahipleri için belirli miktarda gelir desteği sağlandı. Ancak incelenen hiçbir ülkede işten çıkarma ile ilgili uzun dönemli yeni düzenlemelere gidilmedi. Bununla birlikte birçok ülkede hasta çalışanlar ve aileleri için değişen miktarlarda gelir desteği sağlandı. İstihdam politikaları ve gelir destekleri incelendiğinde birçok ülkenin farklı seviyelerde de olsa benzer politikaları hayata geçirdiği görülmektedir.

Sağlık ve bakımla ilgili politikalar incelendiğinde ülkelerin kendi aralarında farklılaştığı söylenebilir. Amerika, Brezilya, Güney Kore, Hollanda, İspanya, İtalya ve Norveç sağlık sisteminin finansmanı için ek kaynak ayırmazken, diğer ülkeler pandeminin sağlık sistemi üzerinde oluşturduğu ağır yükü kaldırmak için ek kaynaklar oluşturdu. Bununla birlikte tüm ülkelerde teşhis testleri, koruyucu donanım, vantilatör gibi temel ihtiyaç malzemelerinin arzı arttı. Türkiye gibi bazı ülkelerde bu donanımların bir kısmı hızla ülke içinde üretilip başka ülkelere gönderildi. Yaşlıların temel ihtiyaçlarının karşılanması ve bakım desteği sunulması ise tüm ülkelerde etkin bir şekilde gerçekleşmedi.

Tablo 2. Seçilmiş Ülkelerde Pandemi ile İlgili Sosyal Politikalar

	Kapatma veya sınırlama	Hasta çalışanlar ve ailederi için gelir desteği	İşini kaybeden ve serbest meslek sahipleri için gelir desteği	Çalışma sürelerine dair ayarlamalar ve işlerin korunması için destek	İşten çıkmayla ilgili düzenlemeler	Testler, koruyucu donanım, vantilatörler, temel ilaç arzındaki artış	Yaşlıların korunması	Sağlık sisteminin finansmanı için ek kaynak
ABD	✓	✓	✓	✓		✓		✓
Almanya	✓		✓	✓		✓	✓	✓
Avustralya	✓		✓	✓		✓	✓	✓
Belçika	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓
Brezilya	✓	✓	✓	✓		✓		
Çin	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
Fransa	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Güney Kore	✓	✓	✓	✓		✓		
Hollanda	✓		✓	✓		✓	✓	
İngiltere	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓
İspanya	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
İsviçre	✓	✓	✓	✓		✓		✓
İtalya	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
Japonya	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓
Kanada	✓	✓	✓	✓		✓		✓
Meksika	✓			✓	✓	✓	✓	✓
Norveç	✓		✓	✓		✓		
Portekiz	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓
Rusya	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓
Türkiye	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Kaynak: OECD, 2020b; The Health System Response Monitor (HSRM), 2020.

Kapitalizmin doğası gereği belirli aralıklarla dünya çapında iktisadi krizler yaşanır. COVID-19 pandemisi ile başlayan süreç, bunun gelip geçici bir sağlık sorunu olmadığını, beraberinde ciddi ekonomik ve sosyal tehditler getirdiğini gösterdi. Pandemi, bu gelişmelerin de ötesinde refah devletinin temellerini derinden sarsan küresel bir sistemik krizle karşı karşıya olduğumuzu gösterdi. Bu süreçte birçok iç içe geçmiş sorun gündeme gelse de bunlardan üçü öne çıktı. Bunlardan ilki, pandeminin daha başında birçok devletin doğru ve zamanında tepkiler verememesidir. Sorunun ciddiyetini anlamayan ve hızla yayılan virüsü palyatif tedbirlerle kontrol etmeye çalışan politikacıların başarısızlıkları özellikle İngiltere, ABD ve Brezilya gibi ülkelerde ölümlerin hızla artmasına neden oldu. Sağlık sistemlerinin krizi ise uzun süredir devam eden yapısal sorunlardan kaynaklanıyor. Nüfusun yaşlanması ve hayat standartlarındaki gelişmeyle birlikte sağlık sistemi üzerindeki yük artarken, sistemin finansal sürdürülebilirliği üzerine politikalar üretilmemesi böyle bir kriz anında bazı ülkelerde sağlık sistemindeki aksaklıkları daha da görünür kıldı. Zaten bu sebeple Tablo 2’de de görüldüğü gibi birçok ülke sağlık sistemine hızla ek finansal kaynaklar aktarmak zorunda kaldı. Son olarak, pandemiyle gelen ve uzun vadeli etkileri hissedilecek sorun hızla artan işsizlik ve ekonomik daralmadır. Ticaret ve istihdama dair ilk veriler ekonomik sorunların boyutu hakkında bize fikir verebilir. Örneğin, Çin’in ihracatı 2020’nin ilk çeyreğinde 2019’un aynı dönemine göre yüzde 13 düştü (OECD, 2020b). ABD’de ise Nisan ayında istihdam 20 milyonun üzerinde azalırken işsizlik yüzde 15’e dayandı (Bureau of Labor Statistics, 2020).

Refah Devletinin Önündeki Riskler

Pandemi süreci, uzun zamandır farklı açılardan sorgulanan ve eleştirilen sosyal politikaların gündemi daha yoğun meşgul etmesine, bildiğimiz refah devletinin daha yoğun bir biçimde tartışılmasına neden oldu. Bildiğimiz refah devletlerine meydan okuyan birbiriyle bağlantılı dört temel dinamik var: Derinleşen ekonomik sıkıntılar, demografik dönüşüm, sosyal değişimler ve çevre sorunları.

Derinleşen ekonomik sorunlar

1990’larla birlikte istihdam oluşturmayan büyüme daha sık tartışılmaya başlandı (UNDP, 1993). Bu dönemde ekonomik büyüme devam etse de savaş öncesi dönemdeki kadar istihdam artışı yakalanamadı. Rifkin (1995) bu gelişmeyi 3. Endüstri Devrimi ve piyasa merkezli mekanizmalarla ilişkilendirerek “işin sonu”na gelindiğini ilan etti. Her ne kadar hizmet sektöründe beyaz yakalılar için yeni iş imkânları oluşsa da Fordist dönemin güvenceli ve tam zamanlı işleri ile kıyaslandığında standart olmayan bu yeni işler, kısa süreli ve güvencesiz olup görece daha az gelir getirmektedir.

Özellikle 1980’lerden sonra küreselleşme ile birlikte üretim, hızla gelişmekte olan ülkelere ve Asya’ya kaydı. Finansmanı prim ödemeleri ve vergilere dayanan refah devletleri için ekonomik anlamda ciddi kayıplar gerçekleşti. Bununla birlikte ekonomik büyümenin yavaşlaması her geçen gün artan sosyal eşitlik taleplerine ve yükselen sosyal harcamalara cevap vermeyi zorlaştırdı.

Ayrıca son yıllardaki teknolojik gelişmeler, üretimde robotlaşma özellikle uzun dönemli ve güvenceli iş imkânlarının azalmasına ve işçi ücretlerinin düşmesine neden oldu. Her ne kadar bazıları bilişim, finans, lojistik gibi gelişen sektörlerde büyük istihdam artışı olduğunu iddia etseler de bunların toplam istihdamdaki payları düşüktür. Bu yeni sektörler istihdamı belli bir miktar artırmış olsa dahi ne kadar güvenceli, istikrarlı ve iyi gelirli oldukları tartışılır. Ayrıca değişen istidam koşullarının bireyin ekonomik durumu üzerinde getirdiği sıkıntılar ve psikolojik baskılar öne çıkan diğer sorun alanlarıdır (Ehrenreich, 2001; Sennett, 1998). Bu ekonomik dalgalanmalar ve artan güvencesizlik yıllar içinde yükselmeye devam etti. 2008 yılında ABD’de başlayan ve tüm dünyaya yayılan ekonomik kriz, özellikle endüstrileşmiş ülkelerde, istihdam yapılarını ve emeklilik sistemlerini altüst etti. Kriz, bir taraftan refah devletinin finansal olarak devam ettirilmesine dair soru işaretleri doğururken diğer taraftan işsiz, yoksul, evsiz sayısındaki artış birçok insanın kendisini daha güvencesiz hissetmesine neden oldu (Hemerijck vd., 2012).

Demografik dönüşüm

Dünya nüfusu özellikle son otuz yılda hızla yaşlandı. Günümüzde 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı Japonya’da yüzde 28’e, İtalya’da yüzde 23’e yaklaşırken tüm dünya ortalaması yüzde 9 seviyesindedir (United Nations, 2019). Bu demografik dönüşüm özellikle Güney Avrupa ülkeleri ve Japonya’yı etkilese de dünya tarihinde ilk defa tüm dünya nüfusu farklı hızlarla da olsa yaşlanmaktadır. Genel olarak bakıldığında nüfusun yaşlanması altta yaşlanma ve üstte yaşlanmanın bir sonucudur. Altta yaşlanma, doğurganlık hızının düşmesiyle beraber toplam nüfus içinde genç yaştakilerin oranının azalmasıdır. Üstte yaşlanma ise ölüm hızının azalmasıyla insanların çok daha uzun yıllar yaşaması ve yaşlı nüfusunun toplam nüfus içindeki payının artmasıyla olur.

Son 70 yılda Batı Avrupa’da doğuşta yaşam beklentisi 68’den 82’ye, dünya genelinde ise 47’den 72’ye yükseldi (UN, 2019). Demografik yaşlanmanın getirdiği sosyal ve ekonomik riskler, demografik dönüşümün ve bunun sosyal politikalar üzerindeki etkilerinin daha sık tartışılmasına neden oldu. Genel hatlarıyla farklı ülkelerin yaşlılık politikalarının refah rejimleri çerçevesinde tasnifi, emeklilik sistemleri ve devam edegelen reformlar ve sonuçları öne çıkan sosyal politika başlıkları oldu (Taşçı, 2010; Aysan, 2012a, Aysan, 2019). Yaşlanan toplumun artan sağlık ve bakım ihtiyaçları ile aktif ve pasif dengesine dayanan emeklilik sistemi üzerindeki artan yük, savaş sonrası prime dayalı inşa edilen refah devletinin sürdürülebilirliğini zorlayan en önemli etkenlerden biridir. Sosyal harcamalar incelendiğinde, OECD genelinde sağlık harcamalarının GSYİH’ya oranı 1980’de yüzde 4,1 iken 2015 yılında yüzde 5,3’e; yaşlıharcamalarının ise aynı dönemde yüzde 4,8’den yüzde 7,0’e yükseldiği görülür (OECD, 2020a).

Nüfusun yaşlanması aslında refah devletinin hem başarısı hem de başarısızlığının bir sonucudur. Başarıdır, çünkü gelişen sağlık sistemi ve hizmetleri insanların doğuşta yaşam beklentisini hızla artırdı. Başarısızlıktır, çünkü ekonomik ve sosyal değişimden etkilenen bireylerin günümüz dünyasında sağlam

bir yuva kurup çocuk sahibi olmalarını sağlayacak sosyal politikalar yetersiz kaldı. Özellikle aile, istihdam ve çocuk politikaların yetersiz kaldığı sanayileşmiş ülkelerdeki doğurganlık düşüşü bunu net olarak gösteriyor. Günümüzde toplam doğurganlık hızı İtalya ve Japonya'da 1,3, Türkiye'de 2,2 ve tüm dünyada 2,5'e kadar düştü (UN, 2019).

Sosyal değişimler

Refah devletinin kurumsallaştığı yıllarda daha durağan bir toplum yapısı varken, özellikle 2000'li yıllarda toplumsal değişimin ivmesi de hızla arttı. İletişim teknolojilerinin kullanımı ve buna bağlı olarak artan etkileşim, sekülerleşme, bireyselleşme gibi genel değişimler daha durağan bir topluma göre şekillenmiş refah devletini de derinden sarstı. Son 70 yılda kadınların eğitim seviyelerinin artması ve ücretli istihdama katılmaları, cinsiyete dayalı hane halkı iş bölüşümünün ve aile biçiminin değişmesine neden oldu. Evliliğin ötelenmesi, doğurganlığın düşüşü, boşanmaların yükselmesi gibi aile yapısındaki değişimler de yeni toplumsal riskleri beraberinde getirdi. Ailedeki hızlı dönüşüm ile birlikte, çocuk ve yaşlı bakımı, işsizlik, engellilik gibi riskler de geleneksel olarak aile içi ücretsiz bakım sağlayan kadının ve ailenin üstesinden gelemeyeceği bir hal aldı. Devlet ve piyasa, sağladıkları kurumsal bakım ve çeşitli sigorta türleriyle sosyal ihtiyaçların değiştiği bu dönemde daha aktif sosyal refah sağlayıcıları olmaya başladı (Aysan, 2018).

Bunlarla birlikte 2000'li yıllardan itibaren Batı Asya ve Kuzey Afrika'daki çatışmalar büyük göç dalgalarını da beraberinde getirdi. 2000 yılında dünya çapında göçmen sayısı 174 milyon iken 2010'da 221 milyona, 2019'da ise 272 milyona ulaştı (UN, 2019). Bu göçmenlerin ise yüzde 11'i sığınma talebinde bulunmuş veya mülteci statüsündedir. Günümüzde göçmenlerin yarısından fazlası güçlü sosyal politikaların uygulandığı Avrupa ülkeleri (82 milyon) ile iş imkânları yüksek Kuzey Amerika'da (59 milyon) yaşıyorlar. Göç, her ne kadar ev sahibi ülkenin toplumsal yapısını zenginleştirip yeni ekonomik imkânlar doğursa da sosyal politika maliyetlerini artırarak refah devleti için yeni finansal yükleri de beraberinde getiriyor. Diğer taraftan uzmanlık veya sertifika gerektirmeyen düşük ücretli işlerde çalışan vatandaşların göçmenleri, kendileri ve işleri için bir tehdit olarak görmeleri etnik kargaşalara ve yabancı düşmanlığının artmasına da neden olabiliyor. Bu sorunların çözümü için çok kültürlü uygulamaların artırılması uyum politikalarının zenginleştirilmesi ve istidam politikalarının gözden geçirilmesi gerekiyor. Bunların hepsi refah devletleri üzerindeki yükü daha da artırıyor.

Etnik, dini ve kültürel bakımdan farklılaşan toplum yapısı ulus devlette vatandaşların sosyal haklarını gözeten refah devleti için yeni riskler oluşturuyor. Toplumsal değişimin getirdiği bu yeni riskler doğru yönetilmezse refah devletin geleceği ve toplumsal barış için ciddi tehditler taşıyor. Bu minvalde artan popülist söylemlerin ve ırkçı partilerin yükselişinin nedenleri, her geçen gün daha zor şartlarda çalışmak mecburiyetinde kalan, aile veya yakın çevresinin sağladığı sosyal destek imkânları zayıflayan, işini göçmenlerle paylaşmak istemeyen mavi yakalı işçilerin artan tepkilerinde de aramak gerekir.

Çevre sorunları

Refah devletinde sosyal politikalar bir taraftan sosyal riskleri ve piyasa başarısızlıklarını hafifletirken diğer taraftan kapitalist birikimi ve ekonomik büyüme paradigmasını meşrulaştırdı (Büchs & Koch, 2017). Ancak sermaye birikimi ve ekonomik büyüme, fosil enerji kaynaklarının yoğun bir şekilde kullanılmasına, sürekli artan tüketime ve zengin ile fakir ülkeler arasındaki artan eşitsizliklere dayanıyordu. Küresel ısınma, kuraklık, seller, deprem gibi doğal afetler ve salgın hastalıklar gibi daha çok çevreye dair sorunlar, durağan toplum yapısı ve iktisadi kalkınmaya göre kurulmuş refah devletlerine karşı riskler oluşturuyor. Son yıllarda artan sayıda çalışma, küresel ısınmanın ve diğer çevre felaketlerinin sosyal refah ve refah devleti üzerindeki etkilerini “ekososyal refah” (Fitzpatrick & Caldwell, 2001) “sürdürülebilir refah” (Gough, 2015) “ekososyal politika” (Hirvilammi & Helne, 2014) gibi kavramsallaştırmalar çerçevesinde analiz etti. Önlenemeyen çevre felaketleri ve bunların insan yaşamı üzerindeki etkileri, ekonomik büyümeyi hedef alan politikaların gözden geçirilmesini, sosyal politikaların daha sürdürülebilir olmasını ve çevreyle uyumlu hale getirilmesini vurguladı.

COVID-19 pandemisi, şiddeti her geçen gün artan çevre felaketlerinin de ötesinde, çok kısa bir sürede birçok insanın işini kaybetmesine ve ekonomik krizlerin derinleşmesine neden oldu. Kuraklık ve hava kirliliği, doğal kaynakların aşırı kullanımı gibi süregiden çevreye dair sorunlar, ekonomik krizler, göç dalgaları ve toplumsal hoşnutsuzlukları da artırarak refah devletlerinin kendi başına üstesinden gelemeyeceği küresel düzenlemeler gerektiren sorunlara yol açtı.

Pandemi Sonrası Sosyal Politikalar

Pandemi, en temel sağlık ihtiyaçlarını güçlükle karşılayan, huzurevlerinde binlerce insanı bakımsızlıktan ölen zengin Avrupa ülkelerinin ulusal sınırlarını kapatarak virüs, kaçak göçmen, kaçak mal gibi tehditleri kolayca savuşturamayacağını bize gösterdi. Bununla birlikte virüs bize, finansal sistemin, üretim zincirlerinin, toplumların, velhasıl dünyanın kaderinin birbirine ne kadar güçlü bir şekilde bağlı olduğunu hatırlattı. COVID-19 sonrası süreçte yukarıda ifade ettiğim riskler çerçevesinde artan sosyal refah ihtiyacına karşı refah rejimlerinin kendi içinde kökten sorgulamalara gitmesi kaçınılmaz. Sosyal refahın dağıtımında aile, sivil toplum ve piyasa ile dört temel kurumdan biri olan refah devletinin rolü İkinci Dünya Savaşı sonrasında arttı. Başka bir ifadeyle refah rejimleri sosyal refahın dağıtımında devlet merkezli bir yola girdi ve devlet, sosyal refahın dağıtımında sosyal güvenlik, eğitim, sosyal hizmetler, sağlık gibi kurumlarla tarih boyunca hiç olmadığı kadar öne çıktı. Ancak günümüz şartlarında devletin sosyal refahın dağıtımında diğer refah aktörleri (aile, sivil toplum ve piyasa) ile daha sıkı bir iş birliğine girmesi gerekiyor. Refah rejiminin yeniden yapılandırılması olarak da adlandırabileceğimiz bu durumu belirttileri görülmeye başlandı (Aysan, 2012b). Örneğin, bonkör sosyal politika uygulamalarıyla öne çıkan İskandinav ülkelerinde devlet, sosyal refahın dağıtımında aile ve sivil toplum ile iş birliklerini artırmaya çalışıyor. Ancak yine unutmamalıyız ki, her refah rejiminin kendi özellikleri çerçevesinde yol

bağımlı olarak sosyal politikalarını devam ettirmesi muhtemeldir. Bununla birlikte COVID-19 sonrasında süreçte refah devletlerinin önünde üç temel yol olduğu söylenebilir: Devam edegelen sosyal politikaları ve refah dağıtımını küçük reformlarla sürdürmek, pandeminin refah devleti üzerindeki artırdığı finansal baskıyı neo-liberal politikalarla azaltmak, değişen yeni şartlara uygun olarak ulusal ve küresel ölçekte sürdürülebilir bir refah rejimi oluşturmak.

İlk seçenek, COVID-19'un sağlık ve istihdam üzerinde getirdiği yeni yüklerle ek olarak yukarıda tartışılan sebeplerden ötürü de pek mümkün gözüküyor. Bu pandemi, küresel sorunların meydana okuduğu sosyal refah dağıtımının, sosyal güvenlik primine ve sürekli ekonomik büyümeye dayanan bildiğimiz refah devleti yapısı ile sürdürülemeyeceğini gösteriyor. Demografik yaşlanma, bir taraftan sağlık, bakım ve emeklilik sistemi üzerinde ek yükler getirirken diğer taraftan prim ödemeleriyle desteklenen emeklilik sisteminde aktif çalışanların oransal olarak azalmasına ve finansmanın sıkıntıya girmesine neden oluyor. Buna ek olarak 1980 sonrası tercih edilen politikalarla işlerin daha güvencesiz, yarı zamanlı ve düşük ücretli olması, bir kısmının ise başka ülkelere kayması, sosyal politikaların temel finansman yolu olan prim ödemelerinin ve gelir vergilerinin istenilen düzeyde toplanamamasına neden oluyor. Toplum yapısındaki değişimler, ailede özellikle kadınlar tarafından yapılan birçok ev içi ücretsiz hizmetin, cinsiyete dayalı iş bölümüne ve durağan bir toplum yapısına dayanan refah devletleri tarafından üstlenilmesine neden oluyor. Sonuçta, artan maliyetleri karşılayabilecek finansmandan yoksun ülkelerin 1980'lerden sonra olduğu gibi basit reformlarla bildiğimiz refah devletini sürdürebilmesi mümkün gözüküyor.

İkinci yol olarak, bazıları tarafından neo-liberal politikalarla birlikte refah devletinin finansman sorununun çözüleceği ve daha verimli uygulamaların gerçekleşeceği iddia edilebilir. Literatürde çokça dile getirilen yakınsama yaklaşımı neo-liberal politikalarla birlikte farklı refah devletlerinin ABD'ye benzeyeceğini, devletin sosyal refahın dağıtımındaki rolünün azalacağını iddia eder (Häusermann, 2010). Ancak 1980 sonrası reformlar incelendiğinde refah devletinin kazanımları zaman zaman budanmaya çalışılsa da bazıların iddia ettiğinin aksine tüm refah rejimlerinin neo-liberal politikaları benimsediği söylenemez. Başka bir ifadeyle farklı refah rejimleri yol bağımlı olarak kendi tarihsel ve kurumsal yapılarına uygun reformlar gerçekleştirdikleri söylenebilir (Myles & Pierson, 2001). Diğer taraftan COVID-19 ile birlikte gelen sorunlar, devletin sosyal refahın dağıtımında ne kadar önemli bir kurum olduğunu ve sosyal politikaları genişletmenin vatandaşların refahı için ne kadar hayati olduğunu gösterdi. Bu nedenden ötürü evrensel sağlık sistemlerinin öneminin kavrandığı, hızla artan işsizliğin getirdiği ekonomik sıkıntıların vatandaşların hayatını altüst ettiği bir dönemde neo-liberal politikaların halk kitleleri tarafından kabul görmesi yakın zamanda pek mümkün gözüküyor.

COVID-19 pandemisinin kendisi ve sonucunda ortaya çıkan riskler, küresel ölçekte toplumların karşılıklı bağımlılığını bize tekrardan hatırlattı. Pandemi sonrasında sosyal politikalara dair öne çıkan üçüncü yol ise küresel risklere

karşı küresel bir refah rejimi düşüncesinin hayata geçirilmesini bize salık veriyor. Bu küresel sosyal politikanın öne çıkan unsurları küresel ölçekte yenden bölüşüm, sosyal düzenlemeler ve sosyal haklardır (Deacon, 2007). Ne var ki küresel sosyal politikalar naif bir biçimde sadece ulus üstü aktörlere vurgu yapmamakta, küresel yönetim perspektifiyle yerel dinamikleri, politika ve ideolojileri de dikkate almaktadır (Yeates, 1999). Bu rejim bir bütün içinde olmasa da belli bölgelerde ve dar çerçevede uzun yıllardır uygulanıyor. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) istihdam yapısına dair getirdiği şartlar veya Avrupa Birliği'nin (AB) üye ülkeler için oluşturduğu sosyal politika ajandası gibi düzenlemeler küresel veya ulus üstü düzenlemelere verilebilecek örneklerden birkaçıdır. Ancak bu düzenlemeler AB örneğinde olduğu gibi bölgesel kalabilmekte ve karar alma aşamasında sorunlar doğabilmektedir. Ayrıca sosyal politikalar konusunda AB'nin yaptırım gücü de sıklıkla tartışılmaktadır. Diğer taraftan ILO ve benzeri kurumların düzenlemeleri daha geniş coğrafyaya hitap etse de yaptırım gücü oldukça sınırlıdır.

Bu pandemi, küresel sorunların meydan okuduğu sosyal refah dağıtımının, sosyal güvenlik primine ve sürekli ekonomik büyümeye dayanan bildiğimiz refah devleti yapısı ile sürdürüleemeyeceğini, ulusal refah devletlerinin ötesinde küresel bir refah rejimine ihtiyacımız olduğunu gösteriyor. Küresel refah rejimi, her bir refah rejiminin kendi ekonomik, kültürel ve kurumsal özelliklerini göz önünde bulundurmakla birlikte ulusal refahın ötesinde küresel olarak refahın paylaşımını önceler. Ülke içinde ve ülkeler arasında, gelir adaletsizliklerini azaltmayı hedefleyen, daha eşitlikçi, farklı paydaşların sesini duyurabildiği, kapsamlı düzenlemeler ile şekillenen, küresel refahın yine küresel ölçekte dağıtıldığı bir refah rejimidir. Burada temel sorun ve belki de bazıları için imkânsız gibi gözüken husus; uluslararası ilişkilerinde ulusal çıkarların öncelendiği, popülist ve milliyetçi siyasi söylemlerin yükseldiği bu dönemde küresel refah rejiminin nasıl hayata geçirilebileceğidir. Küresel refah rejimini gerçekleştirmek günümüz siyasi yapısında her ne kadar güç gibi gözüke de bu hedeften sapmadan, emin adımlarla yeni ekonomik ve siyasi sistem zamanla inşa edilebilir. Aksi halde pandemi sonrasındaki dönemde, yukarıda ifade edilen risklerin küresel ölçekte sosyal politikalar üretmeden sadece ulusal çapta refah devletinin imkânlarıyla çözülmesi mümkün gözükmemektedir.

COVID-19, küresel üretimin temel dinamiklerini baltalarken şirketlerden, üretimde hâkim olan çok ülkeli ve birbirine bağımlı tedarik zincirlerini gözden geçirmeleri ve ulusal çapta üretime önem vermeleri beklenebilir. Ancak şirketlerin sonu gelmeyen büyüme ve kâr arzusu, Dünya Ticaret Örgütünün getirdiği serbest ticaret düzenlemeleri ve ulusal üretimin getireceği ekstra maliyetler, ie kapanmanın ve korumacı politikaların uzun vadede devam ettirilemeyeceğini gösteriyor. Aslında en başa dönersek pandemi başta olmak üzere küresel ölçekte yaşanan çevre felaketleri, göç, eşitsizlik gibi birçok sorunun cevabının da küresel olduğunu görebiliriz. Küresel refah rejiminde refahın daha eşit dağıtımı için gerekli olan düzenlemeler uzun vadede hem gelişmekte olan ülkelerin hem de düşük büyüme, göç ve nüfus yaşlanması ile başa çıkamaya çalışan gelişmiş ülkelerin yararına olacaktır. Blok zinciri teknolojisi ile finansal

piyasaların iyice iç içe girdiği, sosyal medya çağında her milletten insanın bir-biriyle aktif etkileşim içinde olduğu, küresel çevre felaketlerinin ve pandemi-nin tüm insanlığı tehdit ettiği bir dönemde refahın dağıtımının küresel ölçekte yapılması ve buna uygun kurumsal yapıların inşa edilmesi kaçınılmazdır.

Sonuç Yerine

Ekonomik dalgalanmaların arttığı, toplumsal değişimin hızlandığı, çevreye dair gelişmelerin dünyamızı derinden etkilediği ve nüfusun hızla yaşlandığı bir dönemde COVID-19 pandemisi, uzun zamandır tartışılan refah devletinin ve siyasi vaatlerinin sorgulanmasına neden olurken sosyal politikaların, özellikle de sağlık ve sosyal yardım politikalarının, önemini ortaya koydu. Refah devletlerinin yaşadığı krizler genellikle küresel dalgalanmalardan etkilense de COVID-19'a kadar ulusal ölçekte gerçekleşti. Daha çok yanlış ekonomi politikaları, işsizlik artışı, popülizm, kötü yönetim gibi sorunlardan kaynaklanan krizlerin çözümleri de ulusal ölçekte arandı. Dünyamızın bugün yaşamış olduğu pandemi ve beraberinde getirdiği sağlık ve ekonomi ile ilgili sorulara karşı da yine birçok devlet kendi ölçeğinde cevap üretmeye çalıştı. ABD ve İngiltere gibi liberal refah rejimleri vatandaşlarını virüse karşı koruyamamakla, yaşlılar, azınlıklar ve yoksullar gibi dezavantajlı grupların ölmesine göz yummakla suçlanıyor. Japonya ve Kore gibi ülkeler ise aktif sağlık hizmetleri, yoğun tedavi programları ve etkili sosyal mesafe kuralları ile salgın kaynaklı yüksek nüfuslarına rağmen ölüm oranlarının en düşük olduğu ülkeler arasında öne çıkıyor. Her ne kadar refah rejimleri kendilerine özgü ulusal çözümler geliştirseler de tüm dünyayı esir alan COVID-19 pandemisi, sadece ulusal ölçekte değil küresel ölçekte de sosyal refahı ve sosyal politikaları etkileyen sorunların olduğunu gösteriyor. Bu sorunların çözümü ise yerel ölçekte olduğu kadar küresel ölçekte atılacak adımlara dayanıyor. Çevreyle ilgili sorunlar, süregiden ekonomik dalgalanmalar, göç dalgaları ve hızlı toplumsal dönüşüm dikkate alındığında hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içinde daha adil; finansal, demografik ve çevresel etkenler düşünüldüğünde ise daha sürdürülebilir bir refah rejimine tüm dünyanın ihtiyacı olduğunu görüyoruz.

COVID-19 pandemisi ile gelinen noktada Türkiye'nin refah rejimi için de çıkarılacak dersler var. Türkiye'nin yakın gelecekte Avrupa'daki refah rejimlerinin geçirdiği ekonomik ve toplumsal değişimler ve demografik riskler ile karşı karşıya kalma ihtimali oldukça yüksek. Türkiye'deki politika yapımcılar bu refah rejimlerinin yaptıkları hatalardan dersler çıkarıp, doğru uygulamaları geliştirerek Türkiye'ye uyarlayabilirler. Sosyal refahın bölüşümünü daha adil kılan, şeffaf, popülizm ve nepotizmden uzak, sürdürülebilir sosyal politikalar geliştirebilmek için Türkiye'nin refah rejiminin güçlü yönlerini pekiştirip zayıf yönlerini güçlendirmek bu derslerin başında geliyor.

Kaynakça

- Aysan, M. F. (2018). Between Risks and Opportunities: Social Policies in Contemporary Turkey. *Turkish Economy: Between Middle Income Trap and High Income Status* (ss. 101-120). Palgrave Macmillan, Cham.
- Aysan, M. F. (2012a). Pension Regimes, Gender and Generational Inequalities: The Persistence of Institutional Differences in Aging Postindustrial Democracies. *Ageing Populations in Post-Industrial Democracies*, (ss. 106-126). London: Routledge.
- Aysan, M. F. (2012b). Küreselleşme, Kriz ve Refah Devleti. *Küresel Dönüşümler: Küreselleşme, Zihniyet, Siyaset*, (ss. 107-128). İstanbul: Küre Yayınları.
- Aysan, Ü. (2019). Avrupa Refah Rejimleri ve Türkiye'de Öznel İyi Oluş. *Sosyoloji Dergisi*, 39(1), 191-214.
- Beland, D. (2010). *What is Social Policy: Understanding the Welfare State*. Polity Press.
- Briggs, A. (1961). The welfare state in historical perspective. *European Journal of Sociology*, 2(2), 221-258.
- Bureau of Labor Statistics (BLS). (2020). The Employment Situation April 2020. *News Release USDL-20-0815*. Erişim: <https://bls.gov/news.release/pdf/empsit.pdf> (ET: 20.05.2020).
- Büchs, M., & Koch, M. (2017). *Postgrowth and Wellbeing: Challenges to Sustainable Welfare*. Springer.
- Castles, F. G., & Mitchell, D. (1993). Worlds of Welfare and Families of Nations. *Families of Nations: Patterns of Public Policy in Western Democracies*, (ss. 93-128). Aldershot: Dartmouth Publishing Company.
- Deacon, B. (2007). *Global Social Policy and Governance*. Sage.
- Ehrenreich, B. (2001). *Nickel and Dimed: On (Not) Getting By in America*. New York: Henry Holt and Company.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. New York: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Fenger, M. (2007). Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology. *Contemporary Issues and Ideas In Social Sciences*, 3(2), 1-30.
- Fitzpatrick, T., & Caldwell, C. (2001). Towards a theory of ecosocial welfare: radical reformism and local exchanges and trading systems (LETS). *Environmental Politics*, 10(2), 43-67.
- Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gilbert, N., & Terrell, P. (2013). *Dimensions of Social Welfare Policy* (Ed. 8). Boston: Pearson.
- Gough, I. (2015). Climate change and sustainable welfare: The centrality of human needs. *Cambridge Journal of Economics*, 39(5), 1191-1214.
- Gough, I. (2001). Globalization and regional welfare regimes: The East Asian case. *Global Social Policy*, 1(2), 166-180.
- Häusermann, S. (2010). *The Politics of Welfare State Reform in Continental Europe: Modernization in Hard Times*. Cambridge University Press.
- Hayek, F. A. (1960). *The Constitution of Liberty*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Health System Response Monitor (HSRM). 2020. *Cross-country analysis of health system responses and key policy lessons*. Erişim: <https://www.covid19healthsystem.org/mainpage.aspx> (ET: 15.05.2020)
- Hemerijck, A. C., Vandenbroucke, F., Andersen, T. M., Pochet, P., Degryse, C., Basso, G., ... & Taylor-Gooby, P. (2012). The welfare state after the great recession. *Intereconomics*, 47(4), 200-229.
- Hirvilammi, T., & Helne, T. (2014). Changing paradigms: A sketch for sustainable wellbeing and ecosocial policy. *Sustainability*, 6(4), 2160-2175.

- Korpi, W., & Palme, J. (1998). The paradox of redistribution and strategies of equality: Welfare state institutions, inequality, and poverty in the Western countries. *American Sociological Review*, 63(5), 661-87.
- Marshall, T. H. (1964). *Class, Citizenship, and Social Development*. New York: Doubleday and Company.
- Mullard, M., & Spicker, P. (1998). *Social Policy in a Changing Society*. London: Routledge.
- Myles, J. & Pierson, P. (2001). The comparative political economy of pension reform. *The New Politics of the Welfare State* (ss. 305-333). Oxford: Oxford University Press.
- OECD. (2020a). *OECD İstatistik*. Erişim: <https://stats.oecd.org/> (ET: 15.04.2020)
- OECD. (2020b). *OECD Tackling Coronavirus (COVID-19)*. Erişim: <http://www.oecd.org/coronavirus/en/> (ET: 25.05.2020)
- OECD. (1981). *Welfare State in Crisis*. Paris: OECD.
- Offe, C. (1984). *Contradictions of the Welfare State*. London: Hutchinson Education.
- Özdemir, S. (2004). Sosyal Refah'ın Sağlanması Yeni Bir Anlayış: "Refah Karması" ve Sosyal Refah Sağlayıcı Kurumlar. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, 97-127.
- Sennett, R. (1998). *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. WW Norton & Company.
- Pierson, C. (2007). *Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare*. The Pennsylvania State University Press.
- Rifkin, J. (1995). *The End of Work: The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-market Era*. GP Putnam's Sons, New York.
- Rosanvallon, P. (2004). *Refah Devletin'in Krizi*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Taşçı, F. (2010). Yaşlılara yönelik sosyal politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya örnekleri. *Çalışma ve Toplum*, 1, 175-202.
- Titmuss, R. M. (1974). *Social Policy: An Introduction*. London: George Allen and Unwin LTD.
- UNDP. (1993). *Human Development Report 1993*. New York: Oxford University Press.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2019). *World Population Prospects 2019*, Online Edition. Rev. 1.
- Yeates, N. (1999). Social politics and policy in an era of globalization: critical reflections. *Social Policy & Administration*, 33(4), 372-393.